

Kur'an, Gelenek ve Modern Çağ*

Prof. Dr. Mustafa Çağrııcı

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, KURAMER Bilim Kurulu Üyesi

KURAMER

Bismillâhirrahmanirrahîm

Bu mübarek saatte çok değerli bir toplulukla bizi bir araya getiren ve yüce Kitabımızı anlama konusunda aklımızı, fikrimizi, zihin dünyamızı doğru kullanma imkânını bize bahşeden Yüce Rabbimiz'e hamdolsun. Rahmet Peygamberi Efendimiz Muhammed Mustafa'ya salât ve selam olsun. Efendim teşriflerinizden dolayı sizlere teşekkür ediyorum. Sizin gibi seçkin bir topluluğa hitap etmek, fikirlerimi paylaşma şerefine ermekten mutlu olduğumu belirtmek istiyorum. Şunu da ifade edeyim ki, burada söyleyeceğim fikirler tamamen bana aittir. KURAMER'in resmî görüşü değildir.

Benden önceki konuşmasında Ali Bey [Bardakoğlu] de işaret etti; doğrusunu söylemek gerekirse halimiz hiç de iç açıcı değil. Elbette halimizi en güzel hallere tahvil etmesi için Cenâb-ı Hakk'a dua edeceğiz ama Allah'ın bize bahşettiği İslamı, Kur'an nimetini doğru anlamayı ve tabii ki onları anlama, yorumlama, onların derin manalarını ve maksatlarını kavrama imkânına sahip olan aklımızı, zihnimizi, beynimizi ve ilmî birikimimizi gerektiği gibi kullanmayı da bileceğiz. Ben biraz bu istikamette bir şeyler söyleyemeye çalışacağım. Tabii, sorun önemli. Üzerinde konuşacağımız konu: "İslam, Gelenek ve Modern Çağ". Bir İslam var; onun geldiği bir dünya, bir ortam var. **Câhiliye** denilen bir topluluğu, yüzyıllardır devlet nedir, hukuk nedir; irfan, ilim, ahlak, edep nedir bilmeyen bir toplumu, inanılmaz bir süratle ve ancak Kur'an'ın mucize oluşuyla izah edebileceğimiz bir başarıyla dünyanın en rafine medeniyetini kuran bir toplum haline getirmiş bu Kur'an. Kur'an, bu dönüştürücü tesirini bizim milletimizin tarihinde de icra etmiştir. Bugünkü halimiz ne olursa olsun, geriye dönüp baktığımızda arkamızda ihtişamlı bir tarih görüyoruz; bu tarihin inşasını biz Allah'ın lütfuna, Kur'an'a ve İslam'a borçluyuz.

* 03 Temmuz 2014 tarihinde KURAMER'de düzenlenen iftar programı münasebetiyle yapılan konuşma metni *Kur'an'ı Anlama Yolunda II* kitabında (Ağustos-2017, s.11-22) yayınlanmıştır.

I. Konunun Önemi

Tarihten bugüne İslam dünyasının hem başarılarında hem de ağır sorunlar yaşadığı durumların çoğunda müslümanların Kur'ân-ı Kerîm'i anlama yöntemlerinin büyük etkisi oldu. Bir kere bunu tespit etmek lazım. Bundan sonra da olacaktır, onu da kesinlikle kabul etmek lazım. Özellikle son 200 yıldan itibaren yaşadığımız, bilhassa son yıllarda en acı verici örneklerine şahit olduğumuz üzere, giderek ağırlaşan sapmaların, savrulmaların genellikle Kur'an ve İslam referansı üzerinden yürütüldüğünü görüyoruz. Öyleyse bu meselenin üzerinde durmak gerekiyor. Bu durumda, geçmişte olduğu gibi bugün de en büyük problemimiz "Kur'ân-ı Kerîm'i nasıl anlamalıyız?" meselesidir. Temel soru budur ve bu sorunun cevabı bütün müslümanlar için hayati derecede önem taşıyor. Ben de bu konuşmamda, vaktinizi zayi etmeden bu sorunun cevabına dair fikirlerimi ifade etmeye çalışacağım efendim. Şahsen, iyi kötü 50 senedir bu dinin ve İslâmî ilimlerin içinde olmaya çalışıyorum.

Kur'an'ı nasıl anlamamız gerektiği sorusuna cevap olarak dünyadaki gelişmeleri, bizim toplumumuzun halini vs. gözlemleyerek bir kanaate, bir sonuca varıyorum. Kur'an'ı doğru anlamanın üç şartı olduğunu düşünüyorum:

1. Öncelikle Kur'an'ın nâzil olduğu dönemin kültürünü, Kur'an'ın devraldığı kültürü bilmek. Bu olmadan Kur'ân-ı Kerîm'i doğru anlamamız mümkün değildir. Kur'an'ı anlama çabasında başlangıç olarak gerek tek tek âyetlerin gerekse küllî olarak Kur'an metninin bağlamını, hitap ettiği Arap toplumunun dilini ve edebiyatını, hukuk ve ahlâk telakkisini, sosyal ve siyasi yapısını, iş ve ticaret hayatını, gelenek ve örfünü bilmemiz; o çağla bu suretle bir bağlantı, bir iletişim kurmamız gerekiyor ki, öncelikle o çağa hitap eden Kur'an'ı daha doğru anlamamın dünyasına girebilelim. Aynı şekilde tabii Peygamber Efendimizin sîretini ve sünnet'ini; Ashâb-ı Kirâm'ın Kur'an mesajını nasıl anladığını ve uyguladığını, bu konudaki birikimi de bilmek, öğrenmek ve tanımak gerekiyor -ki, KURAMER projesinin birinci ayağındaki konular bu söylediğim hususlar olacaktır-.

Özellikle son 200 yıldan itibaren yaşadığımız, bilhassa son yıllarda en acı verici örneklerine şahit olduğumuz üzere, giderek ağırlaşan sapmaların, savrulmaların genellikle Kur'an ve İslam referansı üzerinden yürütüldüğünü görüyoruz.

2. Kur'ân-ı Kerîm'i doğru anlamanın ikinci şartı olarak, Kur'an'ın ürettiği kültürü, ilmî ve fikrî birikimi ve geleneği bilmek gerekiyor. Kur'an, bir kültür ve medeniyet inşa etti. Ama bugün Selefî-Vahhâbî diye özetleyebileceğimiz, Mısırlı bir düşünürün ifadesiyle "Selefabi" hareketinin en büyük sorunu, bütün bir tarihi olmamış gibi görerek sadece Peygamber'in döneminden hareketle bir Kur'an anlayışına varmak ve bugünkü dünyaya o anlayışı dayatmak istemesidir. Bu, bizim bugün girdiğimiz çıkmazın da temel sebebidir. Oysa Kur'an'ın ürettiği medeniyet, çağ, ilimler, Kur'an'ı anlama çabalarının sonuçları olduğu için bunları bilmek, tanımak gerekiyor. Yalnız şunu ifade etmem lazımdır ki, *bilmek ve anlamak* ile *kutsallaştırmak* ayrı şeylerdir; geleneği, birikimi bilmek ve anlamak ile onu kutsallaştırmak farklı şeylerdir. Geleneksel birikimi mutlak doğrular olarak bilip kutsal otorite saymak da, onları yok saymak da doğru bir yaklaşım değildir. Bugün bizler, geleneği kutsallaştırmanın sorunlarını ne yazık ki bütün derinliğiyle yaşamaktayız. Geleneğe mutlaka eleştirel gözle bakmak, o gözle okumak, başka yönden olduğu gibi Kur'ân-ı Kerîm'i anlama yönünden de son derece önemlidir. Osmanlı'nın çöküşünün temel sebebi de aslında buradadır. Batı karşısında gerileyişinin temel nedeni, geleneği sorgulamadan, onu kutsallaştırarak benimsemesi ve onun üzerine bir dünya görüşü, bir din anlayışı inşa etmeye çalışmasıdır. Fakat bu, sonunda Osmanlı'yı tüketmiştir. Çünkü geleneği kutsallaştırmak toplumu, insanı, insan beynini üretici olmaktan mahrum bırakır. Nitekim böyle de olmuştur.

3. Nihâyet, Kur'ân-ı Kerîm'i doğru anlayabilmenin üçüncü şartı da modern çağ; yani içinde yaşadığımız zamanı, karşı karşıya bulunduğumuz olguları ve durumu doğru okumak ve doğru bilmektir. Çünkü -eski ve yeni Selefîlerin, İslahçıların; görünen şekliyle bugünkü İslamcılarının savduklarının aksine- Kur'an sadece indiği çağın olgularını dikkate alıp o çağa hitap etmiş ve orada kalmış değildir. "Kur'an'ın evrenselliği" tezinin gereği olarak, onun bütün çağların gerçeklerini dikkate alan bir amaç zenginliği; dolayısıyla geliştirici, medeniyet inşa edici, makâsıda yani amaçlara işaret eden anlamları da vardır ve tarih bunu ispatlamıştır. Bu nokta son derece önemli olduğu için bir iki kelime daha söylemek istiyorum. Günümüz Selefîliği -ki o da, artık bizi kanıksatacak ve nefret ettirecek derecede kendisini tanıtmıştır- ve Vahhâbîliğinin müslümanlığa ve insanlığa zarar veren bir zihin yapısı ve elem kaynağı haline gelişini doğuran sebeplerden birincisi ve en önemlisi, modern çağın gerçeklerini doğru kavramayı dikkate almayan bir Kur'an anlayışına ve algısına sahip olması; Kur'an'ı anlamada anakronizme düşmesi, vahiy çağına hapsolmesidir. Oysa tıpkı Peygamber Efendimizin ve sahabenin ilâhî vahyi kendi vakıaları bağlamında anladıkları gibi biz de Kur'an'ı bütün tarihsel bilgi birikimimizin yanında, kendi çağımızın gerçeklerine ve sorunlarına dair sahip olduğumuz bilgilerle anlamalıyız.

Peygamber Efendimizin ve sahabenin ilâhî vahyi kendi vakıaları bağlamında anladıkları gibi biz de Kur'an'ı bütün tarihsel bilgi birikimimizin yanında, kendi çağımızın gerçeklerine ve sorunlarına dair sahip olduğumuz bilgilerle anlamalıyız.

II. Bu Tarz Okuma ve Anlamanın Dinî ve Aklî Yönden Meşruiyet Dayanağı

Bu tarz okuma ve anlamanın dayanağı nedir? Yani biz, neden Kur'an'ı kendi çağımızın da gerçeklerini dikkate alarak anlamalıyız? Bunun gerekçesi şudur bana göre: Vahiy -hepimizin bildiği ve inandığı gibi- kaynağı itibariyle ilâhî ama hitap ettiği alan, muhatap kitlesi ve hitap ortamı itibariyle beşerîdir, insanîdir. Kur'an bizim içindir. Hz. Peygamber, Allah'tan aldığı vahyi insan diliyle, Kur'ân-ı Kerîm'deki tabiriyle "Arabî Kur'an" olarak tebliğ ettiler. Muhatapları da Kur'ân-ı Kerîm'i

'kendi dillerinde bir Kur'an' olarak aldılar ve uyguladılar. Dinamik yapısı sayesinde İslam Resûl-i Ekrem'in döneminde Mekke, Medine ve Hicaz'ın dini oldu. Sonraları hitap alanını hızla genişletti. En nihâyetinde, günümüzde müslümanların var olduğu bütün dünyanın dini oldu İslam. Böyle olunca da, peygamberimizin çağında olduğu gibi müslümanların var olduğu her yerde; yaşadığımız çağın sosyal, ekonomik, hukukî, ahlâkî, siyasi olgularını, somut gerçekliklerini vukufu analiz etmemiz gerekmektedir. Burada şunu sormalıyız: İçinde yaşadığımız dünya yapay ve sanal bir dünya mıdır? Allah böyle bir dünyada mı bizi yarattı? Yani 'hâşâ' Allah abes bir iş mi yaptı? İnsanlık bir sapma olarak mı bu noktalara geldi? Yoksa hayatın tabii akışı, çevre, şehirleşme, sanayileşme, iletişim, insan hakları ve özgürlükleri ve sair etkenlerin sonucu yeni gerçeklikler mi oluştu? Böyle bir gerçeklikler dünyası mı oluşturdu yaratan Rabbimiz? Bu soruya vereceğimiz cevabı da göz önüne alarak Kur'an'ı ve İslam'ı anlamak, yorumlamak gerekir; tıpkı Peygamber Efendimizin kendi çağı için yaptığı gibi.

Vahiy -hepimizin bildiği ve inandığı gibi- kaynağı itibariyle ilâhî ama hitap ettiği alan, muhatap kitlesi ve hitap ortamı itibariyle beşerîdir, insanîdir. Kur'an bizim içindir.

III. İslam Her Dönemde İşlevsel Olma, Her Çağın Dini Olma Canlılığını Nasıl Kazanır?

Peki, İslam 'her dönemde işlevsel olma, her çağın dini olma' iddiasını, canlılığını nasıl kazanır? Vahyin yani ilâhî hitabın bir lafzı, eski tabiriyle mantûk'u ve dilsel anlamı vardır, bir de bu mantûk içinde saklı olan mefhumu ve 'makâsıd'ı (amaçları) vardır. Mantûk ve anlam lafzî okumayla, mefhum ve amaç da dinin muhatabının içinde yaşadığı çağın olgularını kavramakla anlaşılır. Biz, Asr-ı Saadet'i bütün ayrıntılarıyla öğrenecek bile, modern çağın gerçekleri/olguları üzerinden bir okuma yapmadıkça asla doğru bir Kur'an okumasına ve anlayışına ulaşamayız. Çünkü biz bu çağın insanıyız; bu çağın gerçeğiyiz ve bu çağ da bizim gerçeğimiz. Ve tabii Kur'an da hem bizim hem de çağın gerçeğidir. Anlamın sabit olmasına karşılık hayat dinamik olduğu için o anlamlarda örtülü bulunan amaç da her zaman dinamiktir. Yarattığı zamanı dinamik kılan da, Yüce Kitabının amaçlarını dinamik ve evrensel kılan da Allah Teâlâ'dır. İnsanoğlu akıp giden zaman, yaşayan tarih içinde Kur'an'ın küllî ve evrensel amaçlarını keşfederek kendi olgusal gerçekliği içinde

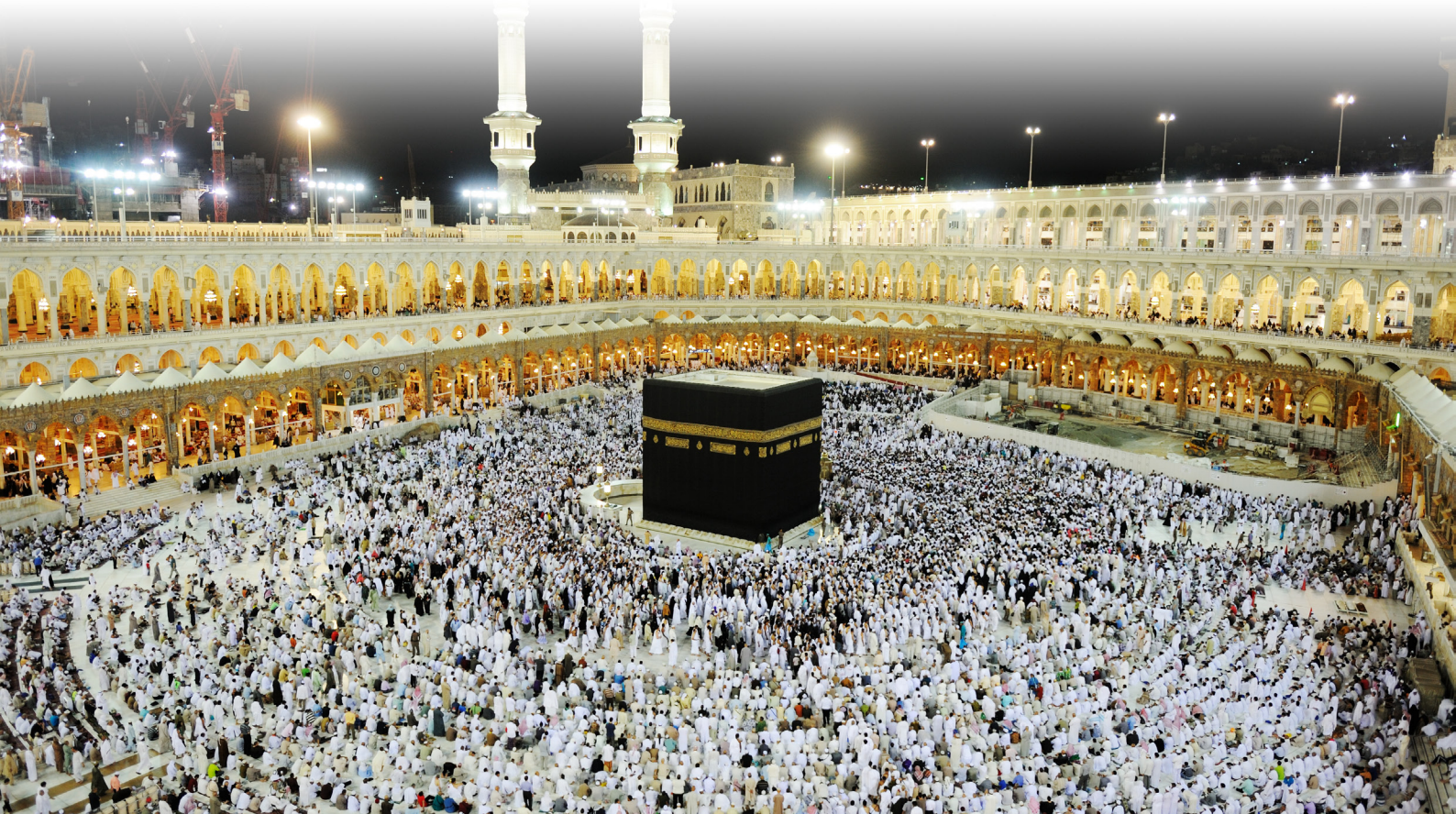
kendi dindarlığını inşa eder ve kendi dindarlık sınavını yaşar. Şu hâlde dinî hitabı ve âyetleri doğru anlamak için onlara iki açıdan bakmamız gerekiyor:

Birincisi, Kur'an metninin temel anlamlarını açığa çıkarmak için gerekli olan tarihsel ve sosyolojik açı ki o Kur'an'ın dili, vahyin geldiği ortam, onun ürettiği medeniyet ve kültürdür.

İkincisi, metnin yorumlanması ihtiyacını doğuran şimdiki sosyo-kültürel açıdır, içinde yaşadığımız çağdır yani. Bu bakış açılarından birincisi, metnin Peygamber dönemindeki lafzî ve tarihsel anlamını verir; ikincisi de metnin içinde örtülü duran evrensel amacı keşfettirir ve günümüzdeki sorunları o amaçlar çerçevesinde çözmemizi sağlar. Her ne kadar ilk dönemlerde "tefsir" yerine "te'vîl" kullanılıyor idiyse de, muahhar usul ilmindeki terimlerle ifade edecek olursak, metnin birinci şıkta belirtilen o tarihsel anlamına **tefsir** ile, ikinci şıktaki amacına ve gâî anlamına ise **te'vîl** ile ulaşırız.

Tefsir, dile ilişkin bilgiler, esbâb-ı nüzûl, hadis, sünnet ve sahabe kavli gibi çeşitli rivayetler ve malzemelerden yola çıkarak, ilgili metnin o günkü anlamını ve maksadını keşfeder; keşfetme yöntemidir. Bu bakımdan tefsir statiktir. Çünkü ağırlıklı olarak rivayetlere, geçmiş birikime ve kültüre dayanır.

Te'vîl ise bu bilgileri yani tefsirin bize sunduğu bilgileri mutlaka dikkate alarak

ve onları asla reddetmeden metnin amacını keşfeden, aklî yöntemlerle o amacın günümüzdeki olgularla ilişkisini kuran ve sonuçta metni günümüzdeki sorunların çözümünde etkin kılan bir ameliyedir. Dolayısıyla, esas itibariyle tefsir bir “rivayet çabası”; te’vîl ise bir “dirâyet çabası” veya “aklî cehd”dir. Bu sebeple de te’vîl sta-

“Günümüzde Kur’an’ı nasıl anlamalıyız?” sorusunun cevabında anlam (mana) içinde örtülü bulunan amaç (maksad) kavramı önem kazanmaktadır. Anlam tarihsel, amaç evrenseldir. Kur’an’ı her dönemde doğru anlamanın imkânı metindeki “maksad”ı ortaya çıkarmaya bağlıdır.

tik değil, dinamiktir. Bir de metnin kendi çağındaki anlamını ve o anlamda örtülü olarak bulunan amacı dikkate almadan yapılan **keyfi yorum** vardır ki, Mısırlı düşünür Nasr Hamid Ebû Zeyd bunu **telvîn** (boyama) şeklinde adlandırır. Günümüzde bu türlü keyfi yorumlara sıkça rastlamaktayız. Sonuç itibariyle te’vîl bilimsel bir okumadır. Çünkü âyetlerin lafzî anlamlarıyla indiği günkü tarihsel, kültürel bağlamı kavrayan bir okumadır. İkinci olarak, bu çerçevede âyetlerin amacını, gelenekteki birikimde gözetilen amacı ve bugünkü olgularla bu amacın buluşturulmasını içe-

ren bir okumadır. Üçüncüsü, te’vîl aklî ve analitik bir okuma ve anlama çabasıdır. Ve nihayet te’vîl, bu üç özelliğiyle Kur’an’ı çağımıza taşıyan, gerçekten canlı ve üretken bir yorum tarzıdır.

IV. Kur’ân-ı Kerîm’i Anlamada Makâsıdın Önemi

Görüldüğü gibi “Günümüzde Kur’an’ı nasıl anlamalıyız?” sorusunun cevabında **anlam** (mana) içinde örtülü bulunan **amaç** (maksad) kavramı önem kazanmaktadır. Anlam tarihsel, amaç evrenseldir. Kur’an’ı her dönemde doğru anlamanın imkânı metindeki “maksad”ı ortaya çıkarmaya bağlıdır. Sadece anlama kilitlenmek, yani “Kur’an’ın lafzı şöyle diyor” diyerek ona kilitlenmek; Kur’an’ı kendi tarihsel bağlamında ve ortamında yani 1400 yıl öncesinde dondurmaktır demektir. Ne yazık ki Kur’ân-ı Kerîm ile ilgili yaşanan durum da budur. Bu sebeple bilhassa hicri V. yüzyıldan itibaren İslam dünyasındaki tıkanmayla birlikte **makâsıd** konusunun önem kazandığını görüyoruz. Tabii bu tıkanma yeni değil, -vaktimiz olmadığı için ayrıntıya giremeyeceğim- bundan 1000 yıl önce başlamıştır aslında. Ve o günkü şartlarda önce İmâmü’l-Harameyn el-Cüveynî (v. 478/1085), arkasından onun bü-

yük öğrencisi İmam Gazzâlî (v.505/1111) bir makâsîd felsefesi geliştirmek suretiyle o günkü tıkanıklıkları aşmanın yollarını aramışlardır. Ne var ki, bazı çağdaş müs-lüman ilim ve fikir adamları dışında, eski ve yeni hemen bütün İslam âlimleri Hz. Ömer'in anlayışını terkedip "Mevrid-i nasta içtihadı mesağ yoktur" kuralını oluşturarak nasların maksadını araştırmayı kısıtladılar; hatta **icmâ'**ı bile **nas** hükmünde kabul ettiler. Yani herhangi bir devirdeki bazı âlimler bir konuda ortak bir görüşe, hükme varacak ve bu hüküm, bütün zamanlarda bütün ümmeti bağlayacak; başka bir içtihadı izin verilmeyecek. Aslında icma ümmetin icmâ'dır. Öyle denilir ama hiç de öyle olmamıştır. Çünkü bunun olması zaten mümkün değildir.

Kur'an'ı her dönemde doğru anlamının imkânı metindeki "maksad"ı ortaya çıkarmaya bağlıdır. Sadece anlama kilitlenmek, yani "Kur'an'ın lafzı şöyle diyor" diyerek ona kilitlenmek; Kur'an'ı kendi tarihsel bağlamında ve ortamında yani 1400 yıl öncesinde dondurmaktır demektir.

Modern çağ ve demokraside nasıl mümkün olmuyorsa o çağlarda da bu mümkün olmamıştır. Bunlara ilaveten bizim kültürümüzde bir de ümmet üzerinde katı bir **ulema otoritesi** oluşturulmuştur. Elbette ilmin ve ulemanın değerine her zaman saygımız olmakla birlikte, sadece Allah ve O'nun kitabı ve o kitabı bize tebliğ eden Peygamber'in buyrukları ve açıklamaları nas hükmünde iken; ne yazık ki yeni bir dogmatik kurum oluşturulmuştur ki, o da ulema otoritesidir. Bu sadece Şia'da değil Sünnî dünyada da böyledir ve bu otorite çok baskındır. Ve insanlar dini, ulemanın sunduğu şekilde anlamaya kendilerini

mahkum hissetmeye alıştırmışlardır. Böyle bir kültür gelişmiştir, "Hoca ne derse o olur" şeklinde bir kültür. Bu şekilde, bir tür ulema kültüründe oluşturulmuş bulunuyor. Bu ulema zihniyetiyle nasların zâhirî ve lafzî anlamlarının dondurulması içtihadı açık görülen konularda da amacın yani makâsîdın daraltılması, bilhassa insan ilişkilerinin ve ihtiyaçlarının son derece geliştiği çağımızda dinin daha çok muamelata ilişkin kısmının da önemli ölçüde hayatın dışında bırakılması sonucunu doğurmuştur. Sizlerin, özellikle işadamları olarak, klasik dinî anlayışla modern hayatın şartlarının çelişmesinden ne kadar büyük sıkıntı çektiğinizi elbette hepimiz biliyoruz. Kısacası böyle bir gerçeklikle karşı karşıyayız efendim.

V. Günümüz Müslüman Bireyi ve Toplumunun Temel Sorununu Aşmada *Makāsıd* Formülü

Böylece günümüz müslüman bireyi ve toplumunun temel sorununu aşmada dinin lafzî manasının yanında amaç kısmının da son derece önemli olduğu ortaya çıkıyor. Ve bugünkü bütün tıkanmalarımız da, İslam toplumlarının -bahsettiğim gibi- dini amaç yönünden de okumaya bir türlü yanaşmamalarından ileri geliyor. Klasik kaynaklarımızda insanların zorunlu ihtiyaçları, -malumunuz- “din, can (nefs), akıl, nesil (neseb) ve mal” olarak biliniyordu. Gazzâlî konuyu bu şekilde ortaya koymuş ve bu, kaynaklarda hep tekrar edilmiştir. Dinin ana maksatlarının bunları korumak olduğu söyleniyordu. Ancak çağımızda -hepimizin bildiği gibi yeni zaruretler, yeni ihtiyaçlar doğdu. “Adalet, güvenlik, hürriyet, eşitlik, sağlık, çevre” gibi. Aslında İslam’ın özünde bulunan, dolayısıyla makāsıd cümlesinden olan bu ve benzeri değerler zamanımızda daha çok öne çıktı ve önem kazandı. Artık bunlar da *zarûriyyât* tan sayılır oldu. Bunu kabul etmek gerekiyor. Bugün birçok İslam ülkesinde bu haklar *zarûriyyât*tan kabul edilmediği için oralarda çok büyük sorunlar yaşanıyor.

Bu ülkeler, modern dünya ile büyük çelişkiler ve çatışmalar yaşıyorlar. Neden? Çünkü onların kafasındaki “zarûriyyât” sadece klasik çağlarda belirlenmiş olan, biraz önce söylediğim beş şeydir. Ama mesela bir işçinin emeğinin karşılığı onlar için *zarûriyyât*tan değildir. Onun için de işçilerin güvenlik hakları vs. hiç önemsenmez. Bu durum karşısında şu soru önem kazanmıştır: “Biz falan âyeti o günkü sosyolojik şartlara tekabül eden lafzî manasıyla değil de, bugün bizim gerçekliğimize tekabül eden gâî manasıyla anlayabilir miyiz?” Mesela, kölelikle ilgili âyetler... Kölelik, ekonomik bir kurumdur. O günkü şartlarda Arapların zihninde köle hayvanla aynı değerdedir. Bir insan hayvanına nasıl muamele ederse kölesine de öyle muamele etmekten dolayı herhangi bir kınanmaya ve sorumluluğa maruz kalmazdı. Bu verili bir durum idi. Ve bugünkü Vahhâbî-Selefi

...günümüz müslüman bireyi ve toplumunun temel sorununu aşmada dinin lafzî manasının yanında amaç kısmının da son derece önemli olduğu ortaya çıkıyor. Ve bugünkü bütün tıkanmalarımız da, İslam toplumlarının dini amaç yönünden de okumaya bir türlü yanaşmalarından ileri geliyor.

anlayışla bakarsanız, Kur'ân-ı Kerîm'in ilgili âyetleri bellidir, Allah köleliği lafızda yasaklamamıştır. Onlara bakarsanız şöyle düşüneceksiniz: -ki böyle de düşünülüyor- "İlgili âyetlere baktığımızda İslam köleliğe izin veriyor. Öyleyse bugün de köleler edilebiliriz. Hatta köle ticareti yapabiliriz." Nitekim Nijerya'daki Boko Haram örgütü de kaçırdığı kızları cârîye olarak satacaklarını açıklarken bu âyetlere dayanıyordu aslında. Yani lafzî okumayla bakarsanız meşru bir fikre sahiptiler ve meşru bir iş yapıyorlardı onlar. Ancak bizim açımızdan bu anlayış tabii ki son derece yanlıştır. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber köleliği o günkü şartlarda ve imkânlarda verili bir durum olarak almakla birlikte, kölelerin durumlarını iyileştirmeyi hedefleyen bir çok âyet ve hadis vardır. Bu kaynaklar o lafızların içerisine bir gâî anlam koydu. O anlam nedir? Köleye bir 'üretim aracı' olarak bakmak yerine, 'insan' olarak bakmak. Bir insan olarak bakmayı bir amaç, bir gaye olarak koyduğunuzda o zaman insanlar eşit değerdedir. Nitekim hadiste de böyledir: "İnsanlar Adem'in çocuklarıdır; Adem de topraktan yaratılmıştır." * O zaman bu insanlar da sizin eşitlerinizdir. O hâlde, aslında Kur'an, o günkü şartlarda köleliğe izin vermekle birlikte, gâî anlamı açısından baktığımızda kölelik dinî değil tamamen dünyevî bir konu olduğu için köleliğin zaman içerisinde ortadan kalkmasını amaçlamıştır. Makâsîd açısından baktığımızda ilgili nasların söylediği budur. Köleliğin yanı sıra kadınla ilgili konular da böyledir. Mesela kız çocuklarına mirastan erkeğin yarısı kadar verilmesi o günkü bir olgudur. Aslında Araplar

* النَّاسُ بَنُو آدَمَ وَأَدَمُ مِنْ تُرَابٍ, İbn Hanbel, el-Müsned, II, 361, 524; Ebû Dâvûd, es-Sünen (nşr. M. M. Abdülhamid, Beyrut, ts.), IV, 331; Tirmizî, es-Sünen, Kahire 1975, V, 735.

daha önce kız evlatlara ve küçük erkek çocuklara miras bırakmıyorlardı. Bunun gerekçesi şöyle anlatılır: “Ata binemeyene, evini geçindiremeyene, düşmana karşı koyamayana miras verilmez.” ** Bu verili bir durum; bir vakıa, bir zihin yapısıdır. Böyle bir zihin yapısını birden bire 21. yüzyılın anlayışına getirmek beşerî planda mümkün değildir. Peygamber mücadelesini beşerî planda verdi. O zaman ne yapmak gerekiyor? Bu işi düzeltmek için bir yerden başlamak gerekiyor. İşte Kur’ân-ı Kerîm de bunu başlattı. Sonraki zamanlarda -ne yazık ki- müslümanlar işi onun başlattığı yerde bıraktı. Eğer makâsîd açısından okusalardı bugünkü dünya zihni, anlayışı ve insanlığın bugün geldiği vicdan ile müslüman vicdanı arasında bu kadar büyük bir uçurum olmazdı diye düşünüyorum.

VI. Literal-Gelenekçi Okumanın Modern Tarihi ve Sonuçları

Arzettiğim gibi literal/lafzî- gelenekçi (veya Selefî-Vahhâbî) okuma, “yaşanan 1400 senelik tecrübe ve birikim ile modern çağın olgularını atlayarak ilâhî vahyin metnini dilsel anlamlar ve ilk dönemde oluşan gelenek çerçevesinde okuma”dır. Aslı, klasik Selefîliğin öncüsü Ahmed b. Hanbel’e (v. 241/855), hatta bir bakıma Hâricîler’e

Asırlarca rahmet ve medeniyet kaynağı olmuş İslam coğrafyasının insanları, bugün ciddi bir tıkanmışlık, kriz ve yer yer çılgınlık hali yaşıyorlar. Ümmetin bu tıkanıklıktan kurtuluşuna rehberlik edecek ilâhî ışık da yine Kur’ân-ı Kerîm olacaktır.

kadar gitse de bu tarz okumanın modern tarihini Vahhâbîliğin ortaya çıkışıyla başlatmak mümkündür. Kurucusu, 1700’lerde Osmanlı’ya karşı Arap isyanını başlatan Necid’li Muhammed b. Abdülvahhab’dır (v. 1206/1792). Daha sonra bu anlayış geçen yüzyılın başında Muhammed Abduh (v.1905), Muhammed Reşid Rıza (v.1935) gibi ‘ıslahçı’ ilim ve fikir adamları tarafından geliştirildi. Aslında bu “ıslâhçılar”ın hedefi, İslam düşüncesinde modern çağın getirdiği sorunları aşabilecek bir çıkış açmak, müslüman zihinlerin modern çağın

sorunlarıyla başa çıkacak çözümler üretmesini sağlamaktı. Ancak yöntemlerini, “İslam’ın aslına dönmek”, “İslam’ı ve Kur’an’ı o çağın diline ve telakkisine göre anlamak” la sınırlandırdılar. Sonuçta -niyetleri öyle olmasa da- fikirlerini dayandırdık-

** Meselâ bk. Taberî, Câmi’u’l-beyân (nşr. A. M. Şakir), XXIV, 415.

ları temel zemin, Selefî – Vahhâbîlerinkiyle aynı olduğu için, ürettikleri sonuçlar da birbirinden farklı olmadı. Çünkü temelde hepsinin hedefi, **Selef**'in yani ilk dönem müslüman neslin din anlayışına ve Kur'an yorumuna uygun dinî düşünce ve uygulamayı **ihya** etmek, nihayet bu anlayışı hâkim kılacak bir *İslam devlet siyaseti* oluşturmaktı. Daha sonra Mısır'da *İhvân-ı Müslimîn*'in kurucusu Hasan el-Bennâ (v. 1949) ve aynı yapının teorisyeni Seyyid Kutub (v. 1966), Pakistan'da *Cemaat-i İslâmî*'nin kurucusu Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî (v. 1979), son zamanlarda *Dünya İslam Âlimleri Birliği*'nin başkanı Yusuf Karadâvî gibi âlimler bu fikrin teorisyeni oldular. Endonezya'da *Mubammediyye*, Mısır'da *İhvân-ı Müslimîn*, Pakistan'da *Cemâat-i İslâmî* aynı çizgideki en geniş ve en etkili oluşumlardır. Diğer İslam ülkeleri gibi Türkiye'de de –*siyasal İslamcılar* veya *İslamcı yazarlar* başta olmak üzere- dinî söylemi kullananların çoğunluğu bu rüzgârın etkisine kapılmış görünüyor. El-Kaide, DAİŞ (ed-Devletü'l-İslâmiyye el-'Irakıyye eş-Şâmiyye) gibi yapılanmalar ise Kur'an'ın amaçları açısından da yorumlanabileceğini reddederek onu indiği çağda donduran İslahçı - Selefî - Vahhâbî düşünce çizgisinin ortaya çıkardığı tıkanma ve krizlerin ürettiği hareketlerdir ve teorik olarak diğerlerinin bir versiyonu ve sonucudur. Bu arada Pakistanlı Fazlurrahman, Mısırlı Mustafa Abdurrâzık, Nasr Hamid Ebu Zeyd, Halid Ebu'l-Fadl gibi birçok müslüman ilim ve fikir adamı,

İslam ve Kur'an üzerine yeni fikirler, yeni okuma ve yorum teklifleri geliştirdiler. Ana hatlarıyla yukarıda "Kur'an-ı Kerim'i doğru anlamanın şartları" başlığı altında sunduğum ilkelere yakın olan bu fikirlerin başarılı olmasını dileriz. Çünkü asırlarca rahmet ve medeniyet kaynağı olmuş İslam coğrafyasının insanları, bugün ciddi bir tıkanmışlık, kriz ve yer yer çılgınlık hali yaşıyorlar. Ümmetin bu tıkanıklıktan kurtuluşuna rehberlik edecek ilâhî ışık da yine Kur'an-ı Kerim olacaktır. Sorun -hâşâ- Kur'an'da değil, onun evrensel ilke ve amaçlarını kendi hayatları ve olgusal gerçeklikleriyle buluşturmaktan kaçınıp, Kur'an'ı indiği tarihe hapsetme çabasında olan zihniyettir. Mevcut durumu kırmanın bence ilk ve en önemli şartı, çağın olgularına hissî, reaksiyoner ve sonuçta yıkıcı tepkiler vermek yerine; olguları okuyacak, kavrayacak ve çözecek bir aklî dirayeti göstermektir. Çünkü Yüce Yaratıcı'nın takdiri gereği, bütün canlılardan tek farkımız akıllı varlıklar oluşumuzdur; onu kaybedenler insan olarak ayakta kalmanın şartını da kaybetmişler demektir.

Saygılarımı sunuyorum.

Mustafa Çağrıcı

1950 yılında Sivas'ın Şarkışla ilçesine bağlı Taşlıhüyük köyünde doğdu. 1969'da Sivas İmam-Hatip Lisesi'nden, 1973'te de İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nden mezun oldu. 1977 yılında Lisanüstü çalışmalarına başlayan Çağrıcı, ahlak felsefesi alanında hazırladığı doktora tezini tamamladıktan sonra 1982 yılında M.Ü. İlahiyat Fakültesi'nde İslâm Felsefesi Anabilim Dalında Yardımcı Doçent oldu. 1990'da aynı anabilim dalında Doçent, 1996'da Profesör unvanını aldı. Aynı fakültede Bölüm Başkanlığı, Anabilim Dalı Başkanlığı, Fakülte Yönetim Kurulu Üyeliği gibi idari görevlerde bulundu. 2003-2011 yılları arasında İstanbul Müftülüğü görevini üstlenen Mustafa Çağrıcı'nın başlıca eserleri arasında "Anahatlarıyla İslam Ahlakı" ve "İslam Düşüncesinde Ahlak" gibi telif kitaplar, TDV İslam Ansiklopedisi için kaleme alınmış pek çok makale ve dört kişilik bir komisyon tarafından hazırlanmış olan "Kur'an Yolu" isimli tefsir sayılabilir.

KURAMER

2021